

BIBLIOTEKA
SHTETIT

398

B72

AKADEMIA E SHKENCAVE E RPSH
INSTITUTI I FOLKLORIT

RAMAZAN BOGDANI

FOLKLORI

koreografik i Hasit

398

1372.

AKADEMIA E SHKENCAVE E R P SH
INSTITUTI I FOLKLORIT

RAMAZAN BOGDANI

FOLKLORI KOREOGRAFIK I HASIT

39032

TIRANË, 1975

Sektori i folklorit muzikor e koreografik

**Transkriptimet dhe redaktimet muzikore
Beniamin Kruta**

Kopertina — Bujar Zajmi

Tirazhi: 1500 kopje

Formati: 60 x 88/16

Stash. 2204-72

Shtypur. Kombinati Poligrafik.
Shtypshkronja «MIHAL DURI» — Tiranë

PARATHËNJE

Hasi (harta 1), si njësi etnografike më vete, paraqet interese historik, etnografik dhe folklorik. Mund të themi se nga kjo pikëpamje krahina në fjalë është pak e studjuar dhe e njohur. Për këtë arsye dhe, në radhë të parë, për të studjuar pasurinë e saj folklorike koreografike, u organizua gjatë muajit tetor të vitit 1970 një ekspeditë kërkimore¹. Kjo ekspeditë punoi në fshatrat: Krumë, Vranisht, Tregtan, Metaliaj, Helshan, Letaj, Vlahën, Cahan, Shalqin dhe Domaj-Has (harta 2). Gjatë kësaj ekspedite u studjuan vallet e grave dhe të burrave të kësaj krahine; u muarën të dhënat e nevojshme për përmbajtjen, strukturën, karakterin e tyre: u filmua një pjesë e valleve; u inçizuan melodi vokale dhe instrumentale që i shoqërojnë; u bënë mjaft fotografi pune; u muarën të dhëna për historinë, jetën materiale, shoqërore e shpirtërore të krahinës, si dhe të dhëna për marrëdhëniet dhe afëritë folklorike me krahinat kufitare. Të dhëna të kësaj natyre u muarën dhe nga fshatrat Vogovë, Brekoc etj. të Hasit të Rrafshit gjatë ekspeditës së organizuar nga Instituti i Folklorit në bashkëpunim me Institutin Albanologjik të Prishtinës në janar-shkurt 1972, ekspeditë e cila punoi në Rrafshin e Dukagjinit të Kosovës² (harta 2).

Për studimin e folklorit koreografik të kësaj krahine si dhe të veçorive dhe lidhjeve të saj me krahinat kufitare na kanë shërbyer edhe materialet e mbledhura gjatë ekspeditave kërkimore në këto krahina si dhe në krahina të tjera

1) Në këtë ekspeditë autori u ndihmua edhe nga shokët Ahmet Shehu, i cili për dy-tre ditë inçizoi disa nga meloditë e valleve, Nail Çiurçiali, i cili filmoi disa valle, si dhe nga shoqëruesit Hasan Peka dhe Sami Ferizi.

2) Në këtë ekspeditë nga ana e Institutit të Folklorit muarën pjesë Jorgo Panajoti, Ramazan Bogdani e Benjamin Kruta.

të Shqipërisë veriore dhe verilindore¹. Gjithashtu janë çfrytëzuar edhe një sërë materialesh nga autorë të ndryshëm lidhur me historinë, etnografinë, folklorin etj. të kësaj kra-hine.

Mbi bazën e këtyre materialeve, kryesisht atyre që janë mbledhur në terren, është hartuar ky vëllim.

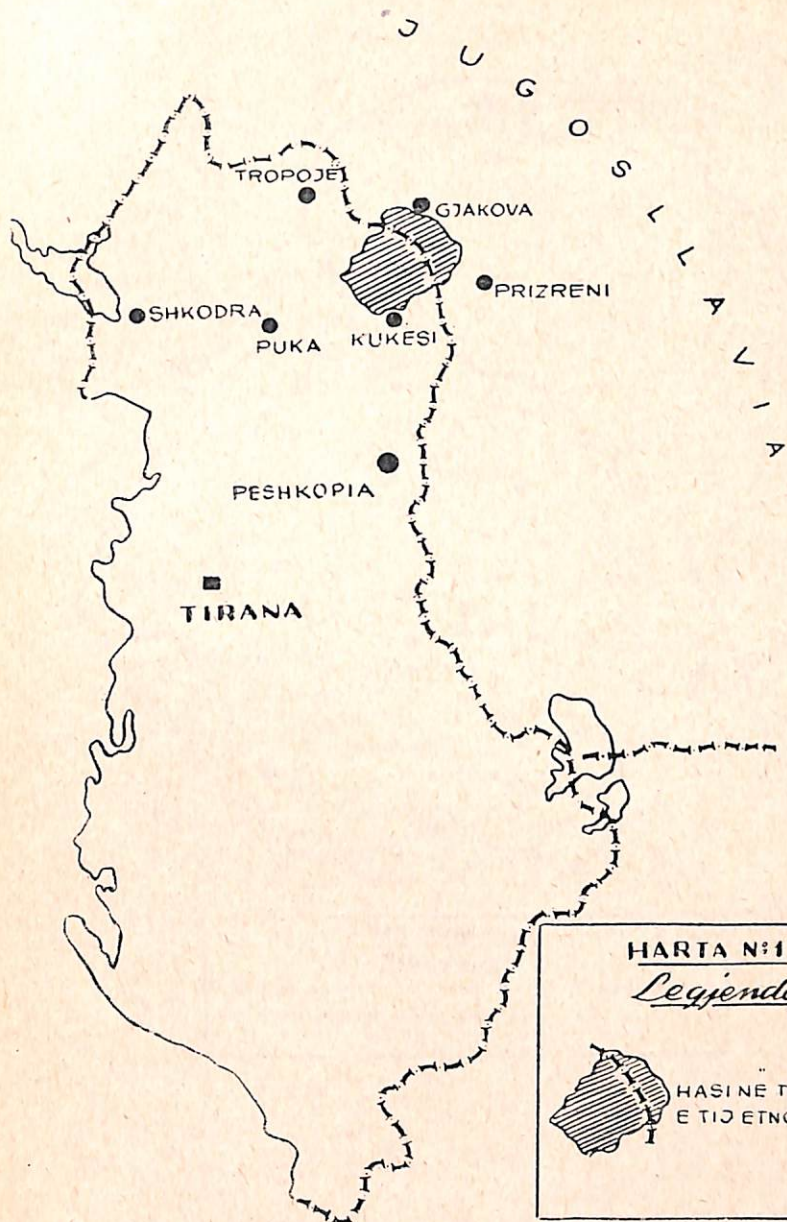
Qëllimi i këtij vëllimi është të vejë në dukje pasurinë koreografike të krahinës së Hasit, kushtet historike, shoqërore, etnografike, gjeografike etj., të krijimit, zhvillimit dhe ruajtjes së kësaj pasurie, si dhe rolin e saj në plotësimin e kërkesave ideoestetike të popullatës vëndase.

E ndjejmë për detyrë të falenderojmë shokët e Institu-tit të Folklorit — Z. Sako, Q. Haxhihasani, B. Kruta, N. Ago-lli, F. Daja, O. Xhatufa — si dhe sh. E. Tërshana, që, me vërejtjet dhe sugjerimet e tyre të vlefshme, ndihmuan në realizimin e këtij vëllimi.

Në mënyrë të veçantë falenderojmë sh. Jorgo Panajoti për ndihmën e tij të gjithanshme dhe për punën në redak-timin e këtij vëllimi.

U jemi gjithashtu mirënjohës të gjithë valltarëve, ins-trumentistëve dhe informatorëve të shumtë të popullit me të cilët kemi punuar në terren.

1) Arkivi i Institutit të Folklorit (AIF): Ekspeditat e Lumës (dy në 1968 e një në 1969), ajo e Malësisë së Gjakovës (1973), e Rrafshit të Du-kagjinit të Kosovës (1972), e Zalldardhës së Dibërës (1963), e Gorës (1969), e Lezhës (1968 e 1972), e krahinave të Shkodrës (1972) etj.

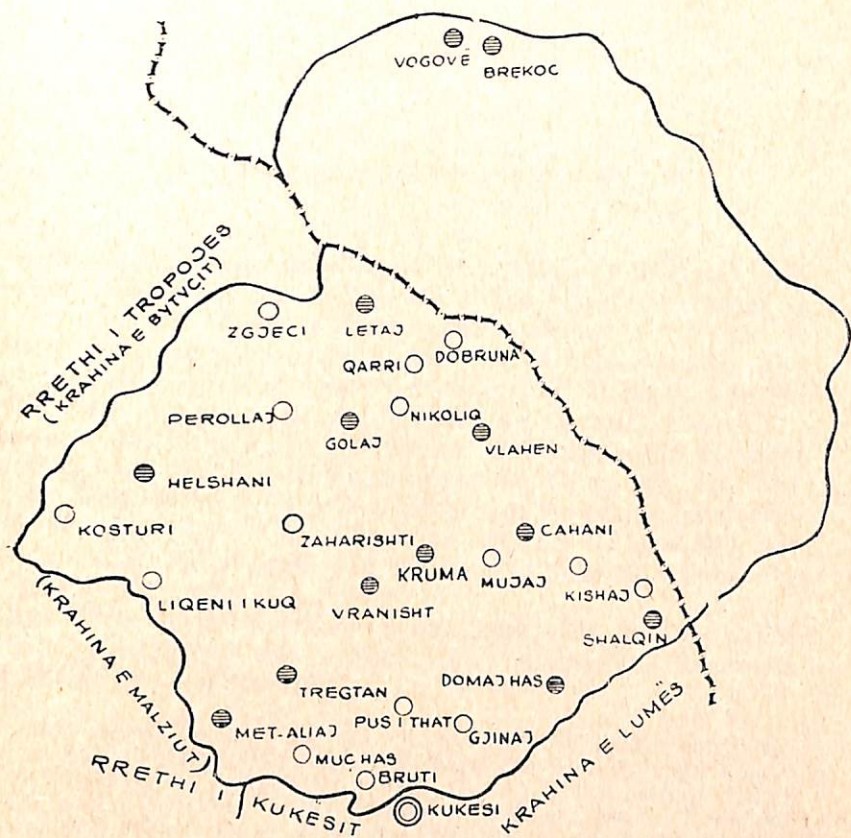
J
U
G
O
S
L
A
V
I
A

HARTA N°1

Legjenda

HASINË TERËSINË
E TIJ ETNOGRAFIKË

HARTA N°2
Legjenda
 ● FSHATRA TË KUJANË BËRË EKSPLORIMET
 --- KUFIJTË SHITËTORË

VËSHTRIM I PËRGJITHSHËM

Krahina e Hasit shtrihet në Shqipërinë Verilindore, duke vazhduar edhe jashtë kufijve të sotëm shtetërorë (harta 1). Brenda kufijve Hasi përbën pjesën veriore të rrethit të Kukësit¹ dhe kufizohet nga jugu me krahinat Malzi dhe Lumë (rrethi i Kukësit), nga perëndimi me Malzinë, nga veriperëndimi me Bytyçin e Malësisë së Gjakovës (rrethi i Tropojës). Jashtë kufijve² kufizohet me krahina të Rrafshit të Dukagjinit si Reka e Keqe, Podrima, Opoja etj. Në këtë mënyrë Hasi formon një farë ishulli, që rrethohet prej Drinit të Bardhë, Drinit të Bashkuar, Përroit të Skatinës dhe lumit Erenik, duke pasë nga veriu qytetin e Gjakovës dhe nga lindja Prizrenin.

Sot Hasi brenda kufijve administrativisht bën pjesë në rrethin e Kukësit³), kurse pjesa tjetër e Hasit në komunën e Gjakovës e të Prizrenit.

1) Këtu hyjnë fshatrat: Krumë (Kruma në vitin 1972 u shpall qytet), Vranisht, Tregtan, Metaliaj, Liqeni Kuq, Zahrisht, Helshan, Kostur, Perollaj, Golaj, Zgjeç, Letaj, Dobrun, Qarr, Nikoliq, Vlahën, Mujaj, Kishaj, Cahan, Pogaj, Muç-Has, Shalqin, Domaj-Has, Gjinaj, Pus i Thatë dhe Brut (me këtë ndarje kemi parasysh gjendjen e sotme të këtyre fshatrave, sepse, kohë përpara, ato kanë qenë më pak. Kështu nga fshati Kishaj janë shkëputur më vete dy lagje që kanë formuar fshatrat Mujaj dhe Cahan, gjithashtu nga fshati Letaj u formuan fshatrat Qarr dhe Perollaj, nga Golaj fshati Nikoliq etj.)

2) Këtu hyjnë fshatrat: Devë, Guskë, Brekoc, Vogovë, Zhub, Prush, Çyrdinë, Goden, Firzë, Raç, Moglicë, Doli, Petroshan, Kusari, Kushavec, Ujzë, Bizhtazhin, Smaç, Lupovec, Greçinë, Demjan, Rogovë (ose Rugovë e Hasit), Fshej, Lukinjë, Dedaj, Kushllin, Kabash, Lubizhdë, Zym, Kraj-kë, Gjonaj, Konjushë, Mazrek dhe Gorozhup.

3) Nga viti 1921, kur u rivendosën kufijtë e 1913-ës, Hasi bënte pjesë në prefekturën e Kosovës, e cila përfshinte rrethet e sotme të Kukësit dhe atë të Tropojës dhe kishte si qendër Krumën, kurse Bicaj i Lumës dhe Bujani i Malësisë së Gjakovës ishin qendra nënprefekturë. Kështu vazhdoi deri në vitin 1925. Nga ky vit e deri më 1944 prefektura u quajt «Qarku i Kosovës» me qendër Kukësin dhe kishte dy nënprefektura, atë të Bicajt dhe atë të Tropojës së Malësisë së Gjakovës. Prej vitit 1944 e deri më 1946 u quajt përsëri «Prefektura e Kosovës» dhe administrohej nga Këshilli Nacionalçlirimtar i qarkut.

Nga pikëpamja e relievit Hasi i Kukësit është një pllajë 400-600 m. mbi nivelin e detit. Në pjesën veriore ka një reliev kodrinor që arrin në një lartësi deri 1000 m (Maja e Krajlicës, në ekstremin verior, Maja e Plasit, Maja e Sukit etj.) Në pjesën e brendshme kodrat bëhen më të buta, janë të mbuluara me dushk dhe ndahen njëra nga tjetra prej përrenjsh, që rrjedhin gati-gati në drejtime paralele. Në jug dhe në lindje lartësia e relievit rritet dhe formohen maja (si Maja e Kunorës — 1512 m., Maja e Gajrepit — 1400 m.) apo male, më i madhi i të cilëve është Pashtriku me lartësi 1988 m., i veshur në pjesën e tij më të madhe me dru ahu dhe i xhveshur, por me kullota të pasura, në perëndim.

Në jug të Hasit ndodhen bjeshkët e Krumës, Dajçit, Mazrekut dhe Gjinit, me majën e Qytezës si më të lartën (1439 m.). Këto bjeshkë janë të pasura me pyje dushku dhe, në lartësitë e tyre, me ahishte.

Krahina përshkohet nga lumi i Krumës, që buron në fshatin Krumë dhe derdhet në lumin Drin, pranë fshatit Vau-Spas.

Kjo krahinë ka një klimë të mesme kontinentale, me verë të thatë e të ngrohtë dhe dimër të ftohtë.

Hasi, përtej kufijve është i rrafshët në pjesën veriore (pjesa më e madhe) dhe kodrinor në jug.

Ndërsa për etimologjinë e emërtimit të përgjithshëm të krahinës — *Has* — (dhe banorët e tij *hasianë*) nuk ka ndonjë shpjegim të saktë¹, për emërtimet e nënkrahinave të saj, duket se është marrë për bazë kryesisht relievi, toka². Kështu emërtimi *Hasi i Thatë* lidhet me terrenin pa ujë

1) Sipas gojëdhënave fjala *Has* do të thotë i kulluet; në një rast tjetër shpjegohet kundërshtar. Sipas një legjende tjetër thuhet se në një dyluftim midis dy ushtarëve, njeri vendas e tjetri i huaj, vendasi u tregua më trim dhe i pari i ushtarëve të huaj, për të vlerësuar trimërinë e vendasit, i thotë: «je tamam has». Edhe sot e kësaj dite banorët e kësaj krahine fjalën *hasian* e lidhin me idenë e patriotizmit, trimërisë dhe atdhedashurisë.

Lidhur me këtë A. Morina thotë: «Fjala Has në gjuhën turqishte ka domethënie e tokave si pronësitë e sulltanëve të cilët tanë frytet (të ardhurat) shfrytëzoheshin për interesat personale të sundimtarëve otomanë». *Hasi i Prizrenit*. «*Jehona*», Nr. 7-8, viti VII, Shkup, 1969, f. 110).

2) Shtjefën Gjeçovi (*Gjurmimet e At Shtjefën Gjeçovit për rreth vendlindjes së Bogdanit*, «*Hylli i Dritës*» viti VI, 1930, f. 668-670), nuk përmend nënkrahinat e Hasit, por flet vetëm për bajraqet e tij.

dhe pa shumë produktivitet në të kaluarën¹, *Hasi i Brinjës* me faktin se ai shtrihet rrëzë Pashtrikut, *Hasi i Rrafshit* (ose Rrafsha) me natyrën e butë të terrenit. Megjithëse të dhënat e informatorëve shpesh nuk përputhen, gjë që tregon se ndarja e Hasit në nënkrahina nuk është precize, prapsepapë fshatrat që marrin pjesë në këtë a atë nënkrahinë janë pak a shumë të caktuara. Kështu në Hasin e Brinjës bëjnë pjesë të gjitha fshatrat, brenda dhe jashtë kufirit, që shtrihen rrëzë malit të pashtrikut²; në Hasin e Thatë (ose të gurtë, siç e quajnë ndryshe) bëjnë pjesë gjithë fshatrat e tjera që ndodhen brenda kufirit; ndërsa në Hasin e Rrafshit bëjnë pjesë fshatrat që ndodhen jashtë kufirit, me përjashtim të atyre të Hasit të Brinjës (*harta 3*). Por shpesh në gojën e popullit emertimet *Hasi i Thatë*, *Hasi i Gurit* dhe *Hasi i Brinjës* shënojnë të njejtën nënkrahinë³. Në këtë rast Hasi na paraqitet me dy nëndarje kryesore⁴.

Veç organizimit administrativ shtetëror Hasi ka pasë deri vonë një farë organizimi administrativ tradicional, atë të bajraqeve. Dhe këto kanë qenë dy: Bajraku i Vogël dhe Bajraku i Madh. I pari përfshinte pjesën veriperëndimore të krahinës me qendër fshatin Helshan (dhe përbëhej nga fshatrat Kostur, Letaj, Perollaj, Zgjeç — brenda kufirit dhe Devë, Vogovë, Brekoc — jashtë kufirit), ndërsa Bajraku i Madh, me qendër Vlahnën, përfshinte të gjitha fshatrat e tjera të krahinës⁵.

1) Interesant për këtë emërtim është informacioni i P. Mazrekut (1633): «këtu pranë është teritori i quajtur Shullan që, po ta kthenim latinisht, do të thotë «vende të thata» ose «thatësirë». Qunet edhe Has e përfshin edhe shumë katunde. Është i banuar prej shqiptarësh» (Sh. Hoxha, *Rreth gjurmëve të Kastriotëve në rrethin e Kukësit*, «Konferenca e dytë e studimeve Albanologjike», V. I, Tiranë, f. 631).

2) Kishaj, Cahan, Mujaj, Pogaj, Shalqin, Doma-Has, Gjinaj, Pus i Thatë e Muç-Has (brenda kufirit) dhe Gorozhup, Plane, Zym, Gjonaj, Lubizhdë etj. (përtej kufirit).

3) Sh. Hoxha (*Gjurmët e trojeve të Bogdanit*, «Buletini i Shkenca-ve i Institutit Pedagogjik dyvjeçar të Shkodrës», numër i posaçëm, 1964, f. 377-383) thotë se Hasi i Rrafshit, i Brinjës dhe i Gurit njihen në popull me emrin *Hasi i Thatë*. Gjatë kërkimeve tona një gjë e tillë nuk u vërtetua: informatorët tanë, bile dhe ata të Hasit të Rrafshit, nuk pranojnë që ky i fundit të jetë quajtur dikur Hasi i Thatë.

4) Për Hasin e përtej kufirit ndonjë autor kosovar i ditëve tona përdor emërtime të reja, p.sh.: fshatrat që ndodhen rrëzë Pashtrikut, në afërsi me qytetin e Prizrenit, i quan *Hasi i Prizrenit*, dhe fshatrat në afërsi të Gjakovës *Hasi i Gjakovës*, megjithëqë thekson se nga pikë-pamja etnike paraqesin një tërësi të përbashkët dhe shënon se vetë populli për të parin përdor emërtimin *Hasi i Thatë* ose i *Gurit*.

5) Për këtë çështje shih edhe Sh. Hoxha, *vep. cit.*